

УДК 655.4

DOI: 10.20535/2077-7264.2(80).2023.281284

© О. В. Тришук, д-р наук із соц. ком., проф., В. С. Кір'як, асп.,
КПІ ім. Ігоря Сікорського, м. Київ, Україна

ВИДАВНИЧИЙ БІЗНЕС В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Висвітлено трансформацію функціонування українських видавництв в умовах російсько-української війни. Розглянуто перехід видавничого бізнесу на нові формати роботи, спричинений обмеженими й розосередженими потужностями виробництва, зростанням цін на матеріали та зниженням купівельної спроможності населення.

Ключові слова: видавничий бізнес; війна; трансформація; українські видавництва; поліграфія; кризові явища; пандемія.

Постановка проблеми

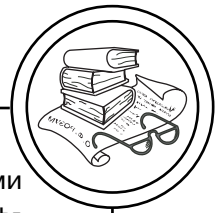
Протягом другого десятиліття XXI ст. український книговидавничий бізнес, вивільнений Революцією Гідності з-під тиску російських бізнес- і політичних впливів, стрімко розвивався попри неоголошену війну РФ проти України. З'явилися нові форми продажу та просування видань, зростали якість і кількість назв випущених книг. Проте з початком пандемії COVID-19 видавничий бізнес, як і інші галузі сучасної економічної системи, зазнав істотних збитків.

Обмеження в роботі видавництв і книгарень та загальне зниження купівельної спроможності українців під час локдаунів спричинили низку кризових явищ у діяльності поліграфічних підприємств.

Ситуація у видавничій сфері України стабілізувалась наприкінці 2021 року завдяки державній

програмі «єПідтримка», у межах якої всі українці віком від 14 років, які мають дві дози щеплення від COVID-19, могли отримати 1000 грн. на культурні та оздоровчі потреби. Станом на 07 лютого 2022 року найбільше коштів за цією програмою громадяни витратили саме на книги — 908 млн грн [1].

Програма «єПідтримка» не просто стала поштовхом для нового етапу в розвитку видавничого бізнесу, а й посприяла популяризації читання загалом, проте після повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24.02.2022 р. книговидавнича сфера зазнала тримісячного колапсу. Зруйновані ракетно-бомбовими атаками підприємства і техніка, знищені склади з книгопродукцією, закриття книгарень, виїзд в евакуацію фахівців — усі ці чинники неповоротно змінили видавничий бізнес

України, який на сьогодні потребує кардинального відновлення та трансформації.

Аналіз попередніх досліджень

Теоретичну основу склали фахові наукові статті та монографії українських дослідників М. Женченко [2], В. Шпака [3], О. Гук [4], Х. Семерин [5], В. Теремка [6], М. Корінько [7], у яких розглянуто основні аспекти роботи сучасного видавництва, форми, методи та способи просування готової продукції. Особливу увагу зосереджено на практичних аспектах діяльності видавництва в умовах війни та формах стрімкої цифровізації української видавничої галузі. Підкреслено важливим залишається питання побудови антикризової програми з відновлення та популяризації українського книговидання і створення нових концепцій роботи сучасного видавництва.

Мета роботи

Схарактеризувати особливості функціонування вітчизняних видавництв в умовах російсько-української війни.

Результати проведених досліджень

Виклики, зумовлені тривалою пандемією, змусили представників видавничого бізнесу розробити нові концепції та плани роботи в умовах ізоляції і кризи, щоб уникнути критичного скорочення виробництва продукції, — проте до навали проблем, що їх спричинило повномасштабне вторгнення РФ на територію нашої держави, не виявив готовності ніхто з видавців. Попри активне поши-

рення в Україні та за її межами інформації про ймовірний російський наступ напередодні лютого 2022 р., планів щодо коригування діяльності видавничої галузі за умов війни не розроблялося як таких.

Так, наприклад, директорка видавництва «Vivat» Ю. Орлова зазначила, що вони на початку 2022 р. працювали в звичному режимі та готували плани хіба щодо виходу нових книг, але не думали розробляти антикризової стратегії та не вживали жодних превентивних заходів, які б убезпечували видавництво в разі військового вторгнення. Усі дії по рятуванню бізнесу були прийняті вже постфактум [8].

За результатами опитування редакції «Читомо», станом на 12.04.2022 року лише 39 % українських видавництв змогли продовжити роботу без змін, 51,2 % — змінили формат своєї діяльності, а 9,8 % — припинили працювати взагалі [9]. Тобто для роботи більшості видавництв війна виявилася критичним викликом.

Ускладнення логістики, зростання цін на фарбу, папір, оренду й оплату праці та високий рівень небезпеки під час роботи стали визначальними для деяких видавництв, зокрема малих бізнесів, що не мають необхідних заощаджень і ресурсів (як фінансових, так і людських).

Сьогодні, проте, українські видавництва, як-от Каламар», «Книголав», «Наш Формат», «Букрек», «Компас», «Видавництво Анетти Антоненко», «Yakaboo Publishing», «Видавництво Старого Лева», «Човен», «Родовід», відновили діяльність у майже повному обсязі [9].

Видавництво «Наш Формат», наприклад, за воєнних загроз активно працює завдяки досвіду роботи онлайн, набутому під час ковід-карантину. Абсолютна більшість його фрілансерів продовжують переклад, літературне та наукове редагування тих книжок, які будуть корисними та цікавими читачам як в умовах війни, так і в післявоєнний час.

Попри війну та складну економічну ситуацію, в Україні створено спеціалізовані нові видавництва. Здебільшого вони випускають електронні видання і популяризують українських авторів [10]. Наприклад, видавництво «OLEAN», засноване в липні 2022 року випускницями кафедри видавничої справи та редагування КПІ ім. Ігоря Сікорського, спеціалізується на електронних політико-соціальних та історичних виданнях. «Відмова» створена 15 українськими авторами, які об'єдналися завдяки курсам з письменницької майстерності на платформі «Litosvita». «Бородатий Тамарин» — персональне видавництво українського письменника М. Кідрука спеціалізується на науковій фантастиці. «Прометей» — видавничий дім, створений А. Полум'яним, працює над випуском дитячої, художньої та науково-фантастичної літератури.

Створення в Україні нових видавництв свідчить про те, що й за жорстких воєнних умов попит на українську літературу дедалі зростає. Попри зниження купівельної спроможності населення та можливі ризики, видавничий бізнес тут продовжує працювати завдяки новим форматам роботи, зокрема, аудіо- та електронним книгам.

На діяльність видавництв позитивно вплинуло прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидання і книгорозповсюдження» від 19.06.2022 року.

Зокрема, до статті 5 Закону України «Про видавничу справу» внесено зміни, які гарантують суб'єктам видавничої справи підтримку від держави в розвитку національного книговидання.

Державна субсидія передбачена розповсюдженню книговидавничої продукції, для яких торгівля книгами є основним видом діяльності. Видавничу продукцію при цьому має бути надрукована суто державною мовою, мовою корінних народів України та офіційними мовами Європейського союзу. Субсидія не розповсюджується на книги, які ввезені з території держави-агресора та тимчасово окупованих територій України [11].

Цим законом заборонено видання та ввезення в Україну книг авторів, які мають або мали громадянство РФ, а також забороняється продаж перекладної літератури з інших мов на російську. Безумовно, надалі це зменшить розповсюдження піратської продукції, проте, зі слів власника харківського видавництва «Фоліо» О. Красовицького, ще й досі триває продаж російських книжок, які нелегально ввозять через Сербію, Туреччину та Молдову [12].

Це свідчить про брак законів, які б гарантували підтримку національному книговидавництву та регламентували відповідальність за порушення законодавства в галузі видавничої справи. Заборона продажу книг держа-

ви-агресора впливатиме не лише на загальну кількість піратської продукції, а й на зменшення асортименту літератури, яка містить антиукраїнську пропаганду та заклики проти суверенітету України.

Український інститут книги, зі свого боку, також запропонував ввести санкції проти російських авторів, книг і видавництв, а саме: заборону на розповсюдження книг країни-агресора через онлайн-платформи та мобільні застосунки; заборону на купівлю прав і ліцензій у російських видавців; припинення надання грантів на переклади творів; скасування участі країни-агресора в міжнародних книжкових виставках, ярмарках тощо [13].

Внесені останнім часом зміни до законодавчої бази України в галузі видавничої справи — це тільки перший крок до відновлення її книговидавництва, яке постраждало від воєнних дій або взагалі припинило існування внаслідок окупації.

Проте на цьому допомога держави аж ніяк не повинна вичерпуватись. Українські видавці підставово пропонують додати книговидання до категорії об'єктів критичної інфраструктури. Також держава повинна гарантувати допомогу у відновленні зруйнованих поліграфічних підприємств, книгарень і видавництв через внесення змін до законів та актів, які регулюють кредитування та фінансування книговидавничої галузі.

Оскільки друкована й електронна продукція є важливим інструментом інформаційної війни та просування патріотичних ідей і заasad, у воєнний період видавництва України мають активно працювати над розширенням і налагодженням міжнародної співпраці,

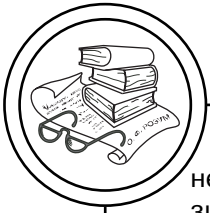
адже попит на українські книги за кордоном постійно зростає через велику кількість наших вимушених біженців. Попри заборону російських книг в нашій державі, за кордоном рашистську пропагандистську літературу, ідеї та засади якої спрямовані на порушення національної безпеки України, все ще продають і рекламують. Але налагодження міжнародної співпраці відбувається недосить активно через те, що фахівців, які спеціалізуються на ліцензіях та українському книговидавництві, загалом дуже мало.

Задля розширення міжнародної політики в галузі книговидання в українському законодавстві нині передбачено створення та підтримку європейського канону української літератури, який відповідав би закономірностям і динаміці європейської видавничої справи.

Це дозволить популяризувати українські книги за кордоном неукраїнській публіці, зокрема, через центральний орган виконавчої влади, що він забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зовнішніх зносин, і це назагал підвищить рівень міжнародних відносин у галузі видавничої справи, забезпечить українців, які перебувають за кордоном, друкованими та електронними виданнями, а також збільшить загальну кількість та якість перекладів українською мовою.

Висновки

Повномасштабна війна РФ в Україні спричинила докорінну трансформацію її книжкової справи. Серед викликів, які постали перед більшістю представників українського видавничого бізнесу, актуальні

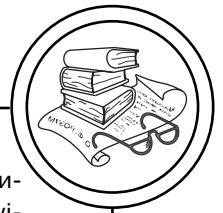

не лише утримання наявних позицій на ринку, збереження фінансової стійкості та професійної команди, а й пошук нових способів відновлення, розвитку та популяризації книговидавництва й читання. Нові реалії вимагають від видавців України видозмінювати усталені форми діяльності, яка полягає в інакшій організації робочих процесів, новому нала-

годженні логістики задля швидшого виготовлення і збуту продукції, а також у ефективнішому просуванні книг як в Україні, так і за кордоном. Зміни в українському законодавстві вже стали додатковим стимулом для трансформації нашої книжкової справи та реалізації нових ідей, які позитивно впливатимуть на свідомість сучасного покоління.

Список використаної літератури

1. Відсьогодні 1000 грн за програмою «Підтримка можуть отримати підлітки». 2022. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidsogodni-1000-grn-za-programoyu-yepidtrimka-mozhut-otrimati-pidlitki> (дата звернення: 05.04.2023).
2. Женченко М. Цифрові трансформації видавничої галузі: монографія / М. Женченко. Київ: Жнець. 2019. 440 с.
3. Шпак В. Видавничий бізнес: навч. посіб. / В. Шпак. Київ: ДП «Експрес-об'єва», 2022. 2-ге вид. доп. і перероб. 292 с.
4. Гук О. Вітчизняний бізнес в умовах війни / О. Гук, Є. Сомова. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 8 груд. 2022 р. С. 44–45.
5. Семерин Х. Видавництва й бібліотеки України під час війни: втрати, виклики, дерусифікація. Режим доступу: <https://usp-ltd.org/vydavnytstva-j-biblioteki-ukrainy-pid-chas-vijny-vtraty-vyklyky-derusyifikatsiia/> (дата звернення: 05.04.2023).
6. Теремко В. Основні засади видавничого бізнесу: навч. посіб. / В. Теремко. Київ: Академвидав, 2010. 136 с.
7. Korinko M. The Problems and Challenges of Modern Publishing and Printing Industry of Ukraine / M. Korinko, G. Zhelikhovskiy // Information & Media. 2020. Vol. 89. 7 p.
8. Гржева К. Культурний бан Росії у світі. Як працює видавничий бізнес в умовах війни та чи є запит на українські книги на іноземному ринку. 2022. Режим доступу: <https://life.nv.ua/ukr/lyudi/yak-pracyuye-knizhkove-vidavnictvo-pid-chas-vijni-ta-yaki-zbitki-zaznav-knizhkoviy-biznes-50234074.html> (дата звернення: 05.04.2023).
9. Загоруй А. Як працюють українські видавці в умовах війни — опитування. 2022. Режим доступу: <https://chytomo.com/iak-pratsiuiut-ukrainski-vidavts-i-v-umovakh-vijny-opytuvannia/> (дата звернення: 05.04.2023).
10. Крижня М. «Видання українських авторів — принципове питання». Видавництва, засновані під час повномасштабної війни. Режим доступу: <https://suspline.media/394499-vidanna-ukrainskih-avtoriv-principove-pitan-na-vidav-nictva-zasnovani-pid-cas-povnomasstabnoi-vijni/> (дата звернення: 05.04.2023).
11. Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидавництва і книгорозповсюдження: Закон України від 19.06.2022 р. № 2313-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2313-20#Text> (дата звернення: 05.04.2023).

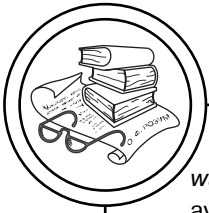

12. Красовицький: Неухвалення закону про заборону книжок рф посилює контрабанду. Режим доступу: <https://chytomo.com/krasovytskyi-neukhvalennia-zakonu-pro-zaboronu-knyzhok-rf-posyliuie-kontrabandu/> (дата звернення: 05.04.2023).

13. Українські видавці просять уряд внести книговидання до категорії об'єктів критичної інфраструктури. Режим доступу: <https://detector.media/infospace/article/199296/2022-05-17-ukrainski-vydavtsi-prosyat-uryad-vnesty-knygovyd-annya-do-kategorii-objektiv-krytychnoi-infrastruktury/> (дата звернення: 05.04.2023).

References

1. *Vidsogodni 1000 hrn za prohramoiu yePidtrymka mozhut otrymaty pidlitky. [Starting today, teenagers can receive UAH 1,000 under the eSupport program].* 2022. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/vidsogodni-1000-grn-za-programoyu-yePidtrimka-mozhut-otrimati-pidlitki> (last accessed: 05.04.2023) [in Ukrainian].
2. Zhenchenko, M. (2019). *Tsyfrovi transformatsii vydavnychoi haluzi [Digital transformations of the publishing industry]*. Kyiv: Zhnets, 440 p. [in Ukrainian].
3. Shpak, V. (2022). *Vydavnychiy biznes [Publishing business]*. Kyiv: SE 'Express-ad', 292 p. [in Ukrainian].
4. Huk, O., & Somova, Ye. (2022). Vitchyzniani biznes v umovakh viiny [Domestic business in war conditions. Business, innovations, management: problems and prospects]. *Materials of the 3rd International science and practice conference*, Kyiv, December 8, 44–45 [in Ukrainian].
5. Semeryn, Kh. *Vydavnytstva y biblioteky Ukrainy pid chas viiny: vtraty, vyklyky, derusyfikatsiia. [Publishing houses and libraries of Ukraine during the war: losses, challenges, de-Russification]*. Retrieved from <https://usp-ltd.org/vydavn-ystva-j-biblioteky-ukrainy-pid-chas-viiny-vtraty-vyklyky-derusyfikatsiia/> (last accessed: 05.04.2023) [in Ukrainian].
6. Teremko, V. (2010). *Osnovni zasady vydavnychoho biznesu [Basic principles of publishing business]*. Kyiv: Akademvydav, 136 p. [in Ukrainian].
7. Korinko, M., & Zhelikhovskiy, G. (2020). The Problems and Challenges of Modern Publishing and Printing Industry of Ukraine. *Information & Media*, 89, 7 [in English].
8. Hirzheva, K. (2022). *Kulturnyi ban Rosii u sviti. Yak pratsiuie vydavnychiy biznes v umovakh viiny ta chy ye zapyt na ukrainski knyhy na inozemnomu rynku. [Cultural ban on Russia in the world. How does the publishing business work in the conditions of war and is there a demand for Ukrainian books on the foreign market]*. Retrieved from <https://life.nv.ua/ukr/lyudi/yak-pracyuye-knizhkovye-vidavnictvo-pid-chas-viiny-ta-yaki-zbitki-zaznav-knizhkoviy-biznes-50234074.html> (last accessed: 05.04.2023) [in Ukrainian].
9. Zahorui, A. (2022). *Yak pratsiuut ukrainski vydavtsi v umovakh viiny – opytuvannia. [How Ukrainian publishers work in the conditions of war – a survey]*. Retrieved from <https://chytomo.com/iak-pratsiuut-ukrainski-vydavtsi-v-umovakh-viiny-opytuvannia/> (last accessed: 05.04.2023) [in Ukrainian].
10. Kryzhnia, M. 'Vydannia ukrainskykh avtoriv – pryntsyrove pytannia'. *Vydavnytstva, zasnovani pid chas povnomashtabnoi viiny. ['Publishing Ukrainian authors is a fundamental issue'. Publishing houses founded during full-scale*

war]. Retrieved from <https://suspilne.media/394499-vidanna-ukrainskih-avtoriv-principov-e-pitanna-vidavnictva-zasnovani-pid-cas-povnomasstabnoi-vijni/> (last accessed: 05.04.2023) [in Ukrainian].

11. *On making changes to some laws of Ukraine on stimulating the development of Ukrainian book publishing and book distribution*: Law of Ukraine dated 06/19/2022 No. 2313-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2313-20#Text> (last accessed: 05.04.2023) [in Ukrainian].

12. Krasovytskyi: Neukhvalennia zakonu pro zaboronu knyzhok *rf* posyliuie kontrabandu. [Krasovytskyi: Failure to pass the law banning books in the Russian Federation increases smuggling]. Retrieved from <https://chytomo.com/krasovytskyi-neukhvalennia-zakonu-pro-zaboronu-knyzhok-rf-posyliuie-kontrabandu/> (last accessed: 05.04.2023) [in Ukrainian].

13. *Ukrainski vydavtsi prosiat uriad vnesty knyhovydannia do katehorii obektiv krytychnoi infrastruktury*. [Ukrainian publishers are asking the government to include book publishing in the category of critical infrastructure objects]. Retrieved from <https://detector.media/infospace/article/199296/2022-05-17-ukrainski-vidavtsi-prosyat-uryad-vnesty-knygovydannya-do-kategorii-obektiv-krytychnoi-infrastruktury/> (last accessed: 05.04.2023) [in Ukrainian].

The transformation of the functioning of Ukrainian publishing houses in the conditions of the Russian-Ukrainian war is highlighted. The transition of the publishing business to new formats of work, caused by limited and dispersed production capacities, rising prices for materials and a decrease in the purchasing power of the population, is considered.

Keywords: publishing business; war; transformation; Ukrainian publishing houses; printing; crisis phenomena; pandemic.

Надійшла до редакції 07.06.23